

Bronicki, Andrzej

Kurhany kultury trzcinińskiej (?) w miejscowości Haliczany, woj. chełmskie

Archeologia Polski Środkowowschodniej 2, 56-59

1997

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ANDRZEJ BRONICKI

KURHAN KULTURY TRZCINIECKIEJ (?) W MIEJSCOWOŚCI HALICZANY, WOJ. CHEŁMSKIE

Obiekt znajduje się w obrębie Pagórów Chełmskich na kulminacji górującego nad okolicą wyniesienia pomiędzy Koczowem a Haliczaniem, 250 m na południe od szosy biegnącej przez Haliczany. Nie figurował on w rejestrze kurhanów znanych z terenu województwa chełmskiego (E. Mitrus, B. Okupny 1984). Odkryty został przez Tadeusza Stafińskiego z Koczowa. Weryfikacje terenowe potwierdziły istnienie kopca ziemnego dużych rozmiarów, bardzo rozsuniętego przez prace polowe. Jego zarys przypominał nieco nieregularną elipsę o osi dłuższej przebiegającej z północy na południe, zgodnie z kierunkiem orki. Kopiec poddawany wieloletniej destrukcji miał w chwili przystąpienia do badań wymiary: zarys około 29 x 23 m i 0,2 do 0,3 m wysokości. Z północy na południe, nieco na wschód od dzisiejszego wierzchołka, przecina go dość wysoka miedza dzieląca obiekt na część zachodnią zajętą przez pole Romana Semczuka i część wschodnią - pole Zbigniewa Malinowskiego. Część wschodnia bardziej zniszczona i zniwelowana, leży niżej niż zachodnia. W czasie kilkakrotnych prospekcji terenowych zebrano tu liczne kości ludzkie wydobyte przez orkę na powierzchnię gruntu.

Badania wykopaliskowe przeprowadzone w czerwcu i lipcu 1996 r. finansował WKZ i Muzeum Okręgowe w Chełmie. Eksplorowano kopiec warstwami o miąższości po 10 cm, w obrębie ćwiartek rozdzielonych świadcami profilowymi. Jednym z nich była miedza rozdzielająca pola (świadek N-S). Prowadzono planografię wszystkich pozyskiwanych znalezisk antropogennych. Systematycznie wykonywano rysunki spągów poszczególnych warstw.

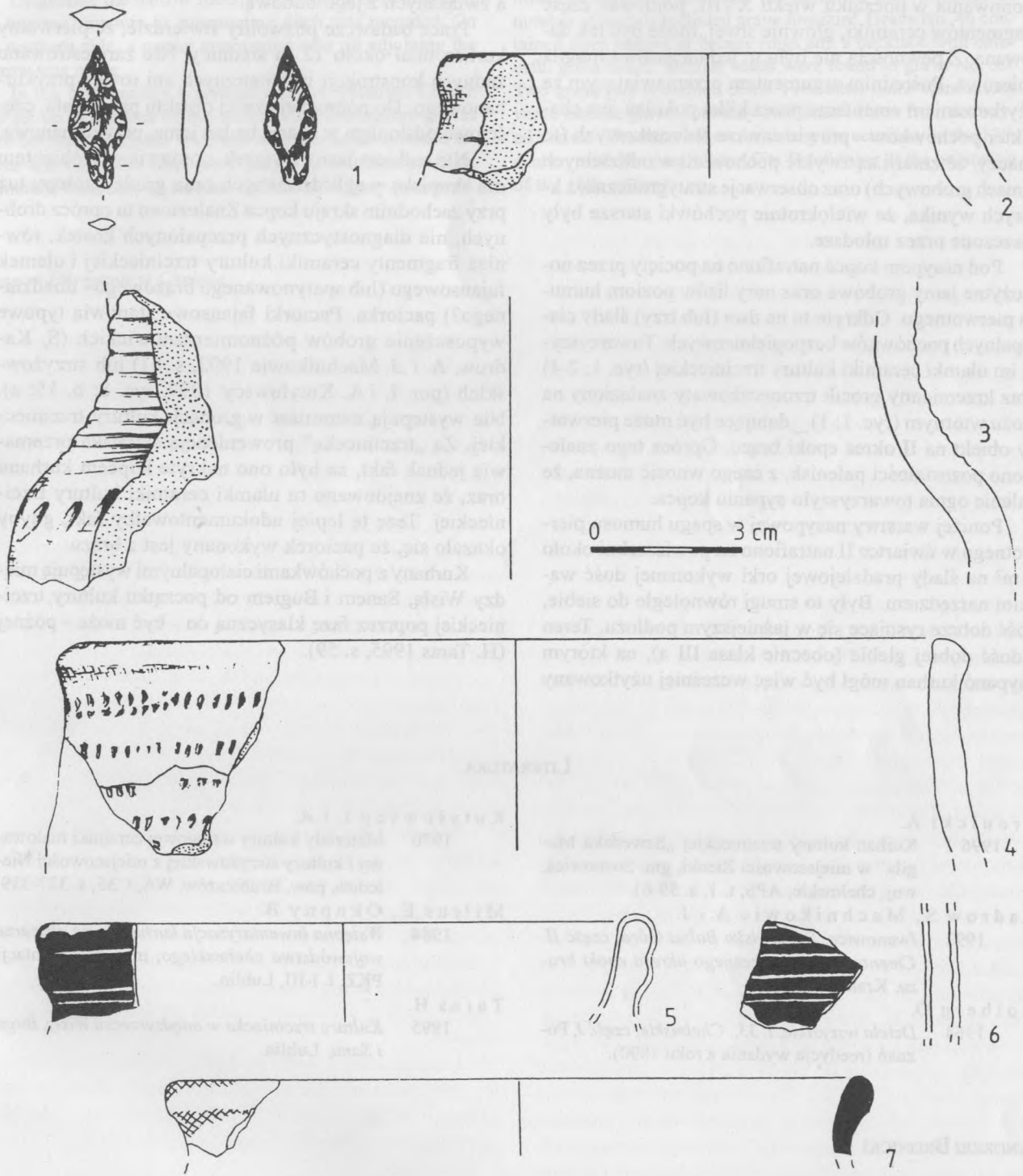
Znaczne rozmiary kopca sugerowały, że może to być obiekt kultury trzcynieckiej, zaś ulokowanie go na najwyższym punkcie grzbietu terenowego - że jest to dzieło ludności kultury ceramiki sznurowej.

W trakcie prac okazało się, że sam kopiec i jego najbliższa okolica są znacznie przekształcone przez co najmniej kilkadziesiąt nowożytnych jam grobowych oraz korytarze i komory wydrążone przez lisy. Natrafiono, analogicznie jak w Zienkach (A. Bronicki 1996), na zapomniany chrześcijański (unicki?) cmentarz grzebalny. Niektóre płytsze pochówki były znacznie lub całkowicie zniszczone przez orkę. Łącznie odkryto 91 grobów, z których wyeksplorowano szczątki 51 osobników (45 w grobach pojedynczych i 6 w podwójnych). 43 jamy grobowe, z powodu ograniczenia środków finansowych

i braku czasu, pozostały niewyeksplorowane. Z tych samych powodów nie udało się określić zasięgu cmentarza. Zajmował on z pewnością obszar większy od objętego badaniami. Tylko od zachodu w sondażu nr 1 natrafiono być może na jego kraniec w postaci rowu granicznego (?).

Pochówki znajdowano zwykle w prostokątnych jamach grobowych orientowanych najczęściej na linii W-E (rzadziej NW-SE lub SW-NE), głowami na zachód. Często natrafiano na szczątki drewnianych trumien w formie prostopadłościanów zbijanych ćwiekami kowalskiej roboty. Ręce układano zmarłym w różnych pozycjach. Spotyka się skrzyżowane na miednicy lub, najczęściej, zgięte w łokciach pod kątem prostym, przedramiona równolegle do siebie lub złożone w okolicy bioder. Czasami jedna ręka była wyprostowana wzdłuż tułowia, druga zgięta w łokciu spoczywała na miednicy. W grobie nr 13 kości nóg na wysokości stawów kolanowych przygnieciono kilkoma otoczakami. Być może jest to świadectwo jakichś zabiegów magicznych. Wszystkie szczątki kostne poddane zostały analizie antropologicznej przez Grzegorza Mazura z Katedry Antropologii Uniwersytetu Łódzkiego.

W grobach znajdowano ułamki nowożytniej ceramiki szklawionej i siwej, które mogły stanowić ślady obrzędów zaduszkowych, podobnie jak licznie występujące pozostałości palenisk. Zdecydowana większość pochówków pozbawiona była wyposażenia. Tylko jeden (nr 46) zaopatrzone w trzy pierścionki miedziane (brązowe?), dwa z okrągłymi tarczkami i jeden o charakterze obrączki. W tym samym grobie znaleziono 285 różnobarwnych paciorków szklanych stanowiących koleję. W grobie nr 39 odkryto mniej liczne znalezisko paciorków (10 sztuk również różnych barw). W grobie nr 11 natrafiono na szeląg ryski Zygmunta III Wazy bity w pierwszej dekadzie XVII w., a w grobie nr 32 - szeląg litewski Jana Kazimierza (boratynkę) z 1666 r. Ponadto spoza jam grobowych, być może ze zniszczonych grobów, pochodzi jeszcze 5 kolejnych monet, przeważnie słabo zachowanych, trudnych do odczytania. Te, na których udało się odczytać częściowo daty emisji pochodzą z drugiej połowy XVII w. (boratynki), a drugi szeląg ryski Zygmunta III Wazy z pierwszej dekady wieku XVII. Zwyczaj wkładania monet do grobów był w średniowieczu i okresie nowożytnym dość powszechny na ziemiach polskich (por. O. Kolberg 1964, s. 177-179). Spośród innych zabytków nowożytnych na uwagę zasługują brązowe sprzączka i okucie.

Ryc. 1. Haliczany, gm. Kamień. Zabytki z kurhanu: 1 - grocik trzoneczkowaty, krzemień kredowy, tzw. „rejowiecki”, 2-4 - ułamki naczyń kultury trzcinieckiej, 5-7 - ułamki naczyń nowożytnych. Rys. Anna Bronicka.

Monety, jak również ułamki ceramiki (ryc. 1: 5-7) datują cmentarz na wiek XVII, z możliwością jego funkcjonowania w początku wieku XVIII, ponieważ część fragmentów ceramiki, głównie siwej, może być tak datowana. Z pewnością nie była to jednoczasowa mogiła zbiorowa. Pośrednim argumentem przemawiającym za użytkowaniem cmentarza przez kilka pokoleń jest charakter pochówków - prawie zawsze jednostkowych (to znaczy, że zmarli są zwykle pochowani w oddzielnych jamach grobowych) oraz obserwacje stratygraficzne, z których wynika, że wielokrotnie pochówki starsze były niszczone przez młodsze.

Pod nasypem kopca natrafiono na pocięty przez nowożytny jamy grobowe oraz nory lisów poziom humusu pierwotnego. Odkryto tu na dwa (lub trzy) ślady ciepłopalnych pochówków bezpopielnicowych. Towarzyszyły im ułamki ceramiki kultury trzcinieckiej (ryc. 1: 2-4) oraz krzemienisty grocik trzoneczkowaty znaleziony na złożu wtórnym (ryc. 1: 1) - datujące być może pierwotny obiekt na II okres epoki brązu. Oprócz tego znaleziono pozostałości palenisk, z czego wnosić można, że palenie ognia towarzyszyło sypaniu kopca.

Poniżej warstwy nasypowej w spągu humusu pierwotnego w ćwiartce II natrafiono na powierzchni około 2 m² na ślady pradziejowej orki wykonanej dość wąskim narzędziem. Były to smugi równoległe do siebie, dość dobrze rysujące się w jaśniejszym podłożu. Teren o dość dobrej glebie (obecnie klasa III a), na którym usypiano kurhan mógł być więc wcześniej użytkowany

rolniczo, lub mamy tu do czynienia z pozostałością zabiegów kultowych dokonanych przed usypaniem kopca, a związanych z jego budową.

Prace badawcze pozwoliły stwierdzić, że pierwotny kurhan miał około 12 m średnicy. Nie zarejestrowano żadnych konstrukcji wewnętrznych ani rowka przykurhanowego. Do północnej części obiektu przylegała, częściowo odsłonięta w czasie badań jama, przykurhanowa.

Nie całkiem jasny związek z omawianym obiektem ma skupisko węgla drzewnych oraz grudek polepy tuż przy zachodnim skraju kopca. Znaleziono tu oprócz drobnych, nie diagnostycznych przepalonych kostek, również fragmenty ceramiki kultury trzcinieckiej i ułamek fajansowego (lub spatynowanego brązowego - miedzianego?) paciorka. Paciorki fajansowe stanowią typowe wyposażenie grobów późnomierzanowickich (S. Kadrow, A. i J. Machnikowie 1992, s. 81) lub strzyżowskich (por. I. i A. Kutyłowscy 1997, ryc. 8: b, 15: a). Nie występują natomiast w grobach kultury trzcinieckiej. Za „trzciniecką” proveniencją skupiska przemawia jednak fakt, że było ono nakryte kopcem kurhanu oraz, że znajdowano tu ułamki ceramiki kultury trzcinieckiej. Tezę tę lepiej udokumentowałby fakt, gdyby okazało się, że paciorek wykonany jest z brązu.

Kurhany z pochówkami ciepłopalnymi występują między Wisłą, Sanem i Bugiem od początku kultury trzcinieckiej poprzez fazę klasyczną do - być może - późnej (H. Taras 1995, s. 59).

LITERATURA

Bronicki A.		Kutyłowscy I. i A.	
1996	Kurhan kultury trzcinieckiej „Szwedzka Mogiła” w miejscowości Zienki, gm. Sosnowica, woj. chełmskie, APŚ, t. 1, s. 59-61.	1970	Materiały kultury wstęgowej ceramiki malowanej i kultury strzyżowskiej z miejscowości Nieledeń, pow. Hrubieszów, WA, t. 35, s. 327-339.
Kadrow S., Machnikowie A. i J.		Mitrus E., Okupny B.	
1992	<i>Iwanowice. Stanowisko Babia Góra, część II. Cmentarzysko z wczesnego okresu epoki brązu</i> , Kraków.	1984	<i>Wstępna inwentaryzacja kurhanów na obszarze województwa chełmskiego</i> , mps dokumentacji PKZ, t. I-III, Lublin.
Kolberg O.		Taras H.	
1964	<i>Dzieła wszystkie, t. 33., Chełmskie, część I</i> , Poznań (reedycja wydania z roku 1890).	1995	<i>Kultura trzciniecka w międzyrzeczu Wisły, Bugu i Sanu</i> , Lublin.

ANDRZEJ BRONICKI

A TRZCINIEC CULTURE BARROW AT HALICZANY, CHEŁM VOIVODSHIP

The feature is situated at the top of a hill between Koczów and Haliczany. It was largely destroyed due to intensive agricultural cultivation.

In the process of the excavations it was established that the barrow was made in period II of the Bronze Age by the people of the Trzciniec culture. This assertion is supported by a considerable amount of potsherds as well as by a num-

ber of flint artefacts, for example, an oblong arrowhead. Quite probably, the two or three assemblages of burnt human bones, uncovered in the primary humus, should also be associated with this culture. The assemblages may be assumed to contain remains of urnless burials. At the same level, traces of prehistoric ploughing covering a stretch of 2 sq. m were found, which are concurrent with or even earlier than the con-

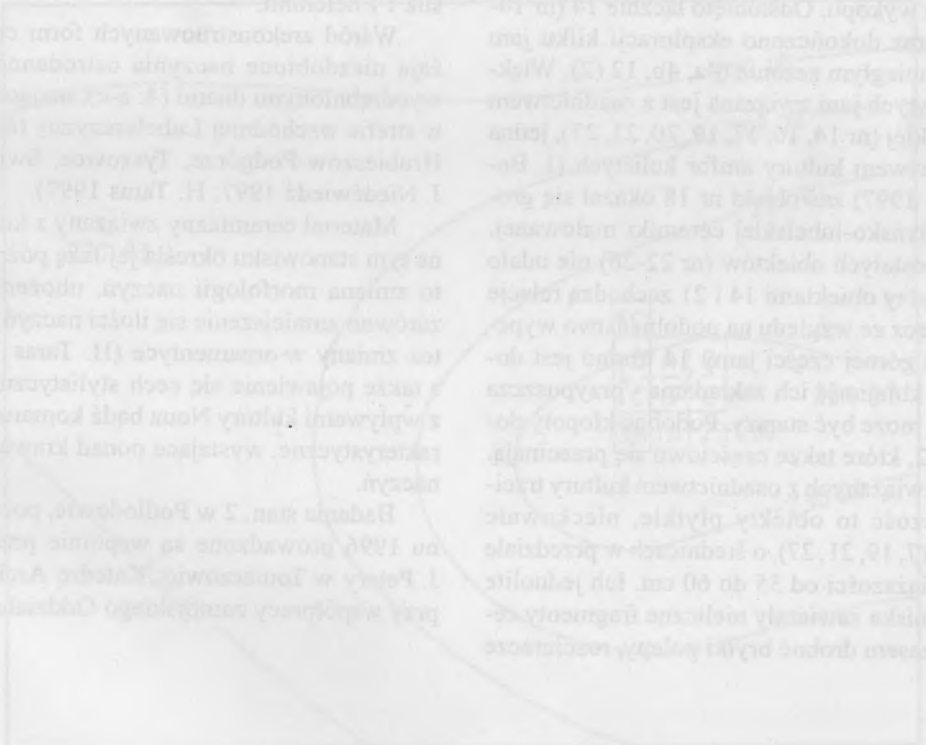
struction of the barrow. This suggests that the barrow was made on a field.

Originally, the barrow measured about 12 m in diameter. No internal structure or surrounding ditch was recorded. On the northern side, a partial uncovering of a pit adjoining the barrow was made.

In the 17th century a cemetery of the Unitarian Church was set up in the area of the barrow. The inhumation graves were oriented along the W-E axis with the heads directed towards the west. The dead were placed in a supine position. Numerous remnants of wooden coffins have been preserved.

Due to the limited character of the excavations, the range of the cemetery was not established. The graves contained fragments of modern glazed and the so called grey ceramics. A number of burials included grave furniture. Grave No. 46 contained three copper or bronze rings and a necklace with colourful glass beads. Similar beads were found in grave No. 39. Two grave pits contained coins. Five other coins were discovered outside graves, but they could have come from destroyed burials. The coins allow for dating the cemetery to the 17th century with the possibility of its functioning at the beginning of the 18th century.

Muzeum Okręgowe w Chełmie

Ryc. 1. Plan archeologiczny kurhanu w Haliczany, woj. chełmskie. 1 - fundamenty murów, 2 - fundamenty słupów, 3 - fundamenty filarów, 4 - fundamenty kolumn, 5 - fundamenty kapiteł, 6 - fundamenty bazyli, 7 - fundamenty pilastrów, 8 - fundamenty karykadek, 9 - fundamenty murów, 10 - fundamenty słupów, 11 - fundamenty filarów, 12 - fundamenty kolumn, 13 - fundamenty kapiteł, 14 - fundamenty bazyli, 15 - fundamenty pilastrów.